

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA AXLOQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK MEKANIZMLARI

Tillaxo'jayev Azizxon Orifxon o'g'li,

Qo'qon DU Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 2-bosqich magistranti.

azizxontillaxojayev4@mail.com

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v18i.1648>

MAQOLA HAQIDA/O STAT'YE

Qabul qilindi: 15-aprel 2026-yil

Tasdiqlandi: 17-aprel 2026-yil

Jurnal soni: 18-A

Maqola raqami: 86

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

axloqiy kompetensiya, bo'lajak pedagog, pedagogik mexanizmlar, interfaol metodlar, refleksiv faoliyat, qadriyatga yo'naltirilgan yondashuv, pedagogik muhit, axloqiy tarbiya, kasbiy kompetensiya, ta'lim jarayoni

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlari ilmiy asosda o'rganildi. Tadqiqotning maqsadi – pedagogik ta'lim jarayonida axloqiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali yondashuv va usullarni aniqlashdan iborat. Metodologiya sifatida nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish bilan bir qatorda empirik usullar – kuzatish, so'rovnoma, suhbat va test metodlari qo'llanildi. Shuningdek, tajriba-sinov ishlari orqali interfaol metodlar, refleksiv faoliyat, muammoli vaziyatlar hamda qadriyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning samaradorligi baholandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida talabalarning axloqiy kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanadi, ularning mustaqil fikrlash, axloqiy qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyat hissi oshadi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish tizimli yondashuv, interfaol metodlar va ijobiy pedagogik muhitni uyg'un qo'llash orqali samarali amalga oshiriladi hamda bu jarayon pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 15 april 2026

Approved: 17 april 2026

Volume: 18-A

Paper number: 86

KEYWORDS

moral competence, prospective teacher, pedagogical mechanisms, interactive methods, reflective activity, value-oriented approach, pedagogical environment, moral education, professional competence, educational process

ANNOTATION

This article scientifically examines modern pedagogical mechanisms for developing moral competence in prospective teachers. The aim of the study is to identify effective approaches and methods that contribute to the formation and development of moral competence within the pedagogical education process. The methodology includes theoretical analysis, comparison, and generalization, along with empirical methods such as observation, questionnaires, interviews, and testing. In addition, the effectiveness of interactive methods, reflective activities, problem-based situations, and value-oriented approaches was evaluated through experimental work. The research findings indicate that when the educational process is organized based on modern pedagogical mechanisms, students' moral competence significantly improves, including their independent thinking, ethical decision-making, and sense of social responsibility. The development of moral competence in future teachers can be effectively achieved through a systematic approach, the integration of interactive methods, and the creation of a positive pedagogical environment. This process ultimately contributes to improving the quality of teacher training.

Kirish. Zamonaviy globalashuv, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti va ijtimoiy-madaniy muhitning o'zgarishi ta'lim tizimi oldiga yangi sifat talablarini qo'ymoqda. Xususan, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni, balki ularning axloqiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasi alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bugungi kunda o'qituvchi shaxsining axloqiy qiyofasi, uning kasbiy faoliyat samaradorligi va tarbiyaviy ta'sir kuchini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Axloqiy kompetensiya pedagogning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini o'zida mujassam etgan kompleks tushuncha bo'lib, u halollik, adolatparvarlik, mas'uliyat, bag'rikenglik, pedagogik odob, refleksiv fikrlash kabi sifatlarini o'z ichiga oladi. Mazkur kompetensiya pedagogning nafaqat o'z faoliyatini samarali tashkil etishiga, balki o'quvchilar shaxsini har tomonlama rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu jihatdan, bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi[1; 45-b]. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, pedagogik ta'lim jarayonida axloqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan, zamonaviy pedagogik mexanizmlar esa to'liq ishlab chiqilmagan. Aksariyat hollarda bu jarayon nazariy bilimlar bilan cheklanib, amaliy faoliyat, refleksiya va qadriyatga yo'naltirilgan yondashuvlar yetarli darajada qo'llanilmayapti. Natijada bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiya yetarli darajada shakllanmay qolmoqda

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqot gipotezasi quyidagicha ifodalanadi: agar bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoni tizimli-pedagogik yondashuv asosida tashkil etilib, unda interfaol metodlar, refleksiv faoliyat, muammoli vaziyatlar va qadriyatga yo'naltirilgan texnologiyalar kompleks tarzda qo'llanilsa hamda ijobiy pedagogik muhit

yaratilsa, unda ularning axloqiy kompetensiyasi samarali shakllanadi va rivojlanadi.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish muammosi jahon va milliy pedagogika hamda psixologiya fanlarida keng o'rganilgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu masala turli ilmiy yondashuvlar asosida tadqiq etilib, uning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda axloqiy rivojlanish asosan psixologik va kognitiv yondashuvlar asosida o'rganilgan. Jumladan, J. Piaget axloqiy tafakkurning bosqichma-bosqich rivojlanishini asoslab, uning ijtimoiy tajriba orqali shakllanishini ta'kidlaydi[13; 185-b]. L. Kohlberg esa axloqiy rivojlanishni uch daraja va olti bosqich orqali izohlab, shaxsning axloqiy qaror qabul qilish jarayonini chuqur tahlil qiladi. J. Dewey axloqiy tarbiyani amaliy faoliyat bilan bog'lab, "learning by doing" tamoyili asosida shaxsning axloqiy kompetensiyasini rivojlantirish mumkinligini asoslab beradi[4; 87-b]. MDH mamlakatlari olimlari ushbu muammoni ijtimoiy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv asosida o'rganganlar. Xususan, L.S. Vygotskiy axloqiy rivojlanishda ijtimoiy muhit va muloqotning hal qiluvchi rolini ko'rsatadi[14; 27-b]. A.N. Leontyev esa shaxsning axloqiy sifatlarini uning faoliyati va motivlari bilan bog'liq ekanligini asoslaydi[10; 142-b]. Bu yondashuvlar axloqiy kompetensiyani shakllantirishda faoliyatga asoslangan ta'lim muhim ekanligini ko'rsatadi. O'zbekiston olimlari tomonidan ushbu masala milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'rganilgan. Abdulla Avloniy axloqiy tarbiyani shaxs kamolotining asosi sifatida baholab, pedagog shaxsining axloqiy yetukligi tarbiya samaradorligini belgilovchi omil ekanligini ta'kidlaydi. Abu Nasr Forobiy esa komil inson konsepsiyasida axloqiy yetuklikni markaziy o'ringa qo'yadi. Zamonaviy o'zbek pedagoglari tomonidan esa pedagogik texnologiyalar asosida axloqiy kompetensiyani rivojlantirish masalalari keng tadqiq etilmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy tadqiqotlarda axloqiy rivojlanishning nazariy asoslari yetarlicha yoritilgan bo'lsa-da, bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlari, ularning

integratsiyalashgan modeli va amaliy qo'llash usullari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Mazkur maqola aynan ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Forobiy axloqiy yetuklikni komil inson va fozil jamiyatning asosi sifatida talqin etsa, Avloniy axloqiy tarbiyani pedagogik jarayonning markaziy yo'nalishi sifatida ko'rsatadi. Har ikkala mutafakkirning qarashlari bugungi kunda ham ta'lim-tarbiya tizimida axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

B.X. Xodjayevning ilmiy ishlari pedagogik texnologiyalar asosida shaxsni rivojlantirish masalasiga bag'ishlangan bo'lib, unda ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli, maqsadga yo'naltirilgan va natijaga asoslangan holda tashkil etish zarurligi asoslab beriladi[15; 65-b]. Olimning fikricha, zamonaviy ta'lim tizimida faqat bilim berish bilan cheklanib qolish yetarli emas, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishini, jumladan uning axloqiy fazilatlarini shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Shu sababli pedagogik texnologiyalar o'quv jarayonini samarali tashkil etish bilan birga, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Xodjayev pedagogik texnologiyalarni shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ko'rib chiqadi. Unga ko'ra, har bir o'quvchi individual xususiyatlarga ega bo'lib, ta'lim jarayonida ushbu xususiyatlarni hisobga olish zarur. Ayniqsa, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish kabi zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bunday metodlar o'quvchini faol subyektaga aylantiradi, uni mustaqil qaror qabul qilishga, jamoada ishlashga, boshqalar fikrini hurmat qilishga o'rgatadi. Natijada shaxsda mas'uliyat, hamkorlik, adolat, hurmat kabi axloqiy sifatlar rivojlanadi. B.X. Xodjayev shuningdek, pedagogik texnologiyalarni joriy etishda ta'limning maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalari o'zaro uyg'un bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, agar ta'lim jarayoni to'g'ri loyihalashtirilsa, unda nafaqat bilim, balki shaxsning axloqiy kompetensiyalari ham samarali shakllanadi. Shu jihatdan, pedagogik texnologiyalar axloqiy tarbiyaning zamonaviy vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

M. Ochilovning pedagogik texnologiyalar yo'nalishidagi ilmiy ishlarida esa ta'lim-tarbiya jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilgan. Olim pedagogik texnologiyani aniq maqsadga yo'naltirilgan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan va kafolatlangan natijani ta'minlaydigan pedagogik faoliyat tizimi sifatida talqin qiladi. Uning qarashlarida tarbiya jarayoni ham texnologik asosda tashkil etilishi zarur bo'lib, bunda axloqiy fazilatlarini shakllantirish alohida o'rin tutadi. Ochilov axloqiy tarbiyani pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda olib borish zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, dars jarayonida qo'llaniladigan metod va vositalar nafaqat bilim berishga, balki o'quvchilarning axloqiy qarashlarini shakllantirishga ham xizmat qilishi kerak. Masalan, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, bahs-munozaralar orqali o'quvchilarda to'g'ri qaror qabul qilish, o'z fikrini asoslash va boshqalarning nuqtai nazarini hurmat qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Bu esa axloqiy fazilatlarining amaliy shakllanishiga olib keladi. Shuningdek, Ochilov pedagogik texnologiyalarda natijadorlik va diagnostika masalasiga alohida e'tibor qaratadi. Unga ko'ra, tarbiya jarayonida ham o'quvchilarning axloqiy rivojlanish darajasini aniqlash, baholash va monitoring qilish zarur. Bu esa tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Uning qarashlarida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi yetakchi sifatida namoyon bo'ladi.

B.X. Xodjayev pedagogik texnologiyalar orqali shaxsning kompleks rivojlanishini, jumladan axloqiy fazilatlarini shakllantirishni asoslab bersa, M. Ochilov pedagogik texnologiyalarni tarbiya jarayoniga tizimli joriy etish orqali axloqiy sifatlarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ko'rsatadi. Har ikkala olimning qarashlari zamonaviy ta'lim tizimida bo'lg'usi o'qituvchilarda axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

U. Nishonaliyev va K. Yuldashevning ilmiy ishlarida shaxs kamoloti va tarbiya jarayoni uzviy, tizimli va uzluksiz pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi[11; 38-b]. Ularning fikricha, shaxsning kamoloti faqat bilim egallash bilan cheklanmaydi, balki uning ma'naviy, axloqiy, ijtimoiy va kasbiy jihatdan har tomonlama rivojlanishini o'z ichiga oladi. Shu sababli tarbiya jarayoni ta'lim bilan integratsiyada olib borilishi zarur bo'lib, bu jarayonning samaradorligi pedagogik sharoitlar, metodlar va vositalarning to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Olimlar shaxs kamolotini ijtimoiy jarayon sifatida ko'rib, unda jamiyatning qadriyatlarini, madaniyati va ma'naviy merosi muhim rol o'ynashini ta'kidlaydilar. Ularning qarashlariga ko'ra, har bir inson jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy me'yorlar va qadriyatlarini o'zlashtirish orqali shakllanadi. Ayniqsa, milliy va umuminsoniy qadriyatlarining uyg'unligi shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois tarbiya jarayonida yosh avlodni milliy

an'analar, urf-odatlar va ma'naviy meros asosida tarbiyalash zarurligi alohida ta'kidlanadi. Nishonaliyev va Yuldashev tarbiya jarayonining uzluksizligi tamoyiliga katta e'tibor qaratadilar. Ularning fikricha, tarbiya inson hayotining barcha bosqichlarida davom etadigan jarayon bo'lib, u oilada boshlanib, maktab, oliy ta'lim muassasalari va ijtimoiy muhitda izchil davom etadi. Shu sababli tarbiya jarayonida barcha ijtimoiy institutlar — oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik tashkilotlari o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritishi lozim.

Mazkur olimlar shuningdek, tarbiya jarayonining samaradorligi pedagogik sharoitlarga bog'liqligini ham asoslab beradilar. Unga ko'ra, o'quv-tarbiya jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularni faoliyatga jalb etish hamda interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy faolligini oshirish va mas'uliyat hissini shakllantirish orqali ularning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish mumkin. Ularning qarashlarida o'qituvchi shaxsiga ham alohida e'tibor qaratiladi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo'lbo'shchi va namuna bo'lishi kerak. Chunki o'quvchilar ko'pincha pedagogning shaxsiy fazilatlarini va xulq-atvoridan o'rnak oladilar. Shu sababli o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi bilan birga, uning axloqiy yetukligi ham muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Iste'dodli kishilar o'z iste'dodlarini — iqtidor kuchlarini to'la ro'yobga chiqarish uchun o'z ustalarida tinmay ishlashlari, mehnat qilishlari shart. Masalan, mashhur grek notig'i Demosfenning (eramizdan oldingi IV asr) omma orasidagi dastlabki nutqlari muvaffaqiyatsizlikka uchragan. Demosfen duvuq, ovozi xasta, qisqa-qisqa nafas oladigan kishi edi. U doimo bir yelkasini ko'tarib turardi. Demosfen mana shu kamchiliklarini tuzatish uchun o'zi ustida tinimsiz ishladi: og'ziga mayda toshlar va sopol parchalarini solib, so'zlarni talaffuz qilishni mashq qildi, dengiz bo'yida to'lqinlar shovqinida nutq so'zladi, qoyalarga chiqib baland ovoz bilan she'rlar o'qidi, oyna oldida turib yuz harakatlarini bir maromga keltirdi. Uy shiftiga qilichni osib qo'ydi, u odati bo'yicha yelkasini har ko'targanda yelkasiga qilich sanchilar edi. Demosfen haftalab uydan chiqmasdan notiqlikni o'rganish uchun sochining yarmini qirdirib tashladi. Bunga o'xshash misollarni ko'plab keltirish mumkin. Masalan, Alisher Navoiy, Ibn Sinalarning qunt bilan, hatto kechalari uxlamasdan kitob mutolaa qilganlari-yu Amir Temurning harbiy san'atni egallash borasidagi mehnatlari fikrimizning dalilidir. Tabiiyki, Talabalarining o'z maqsadlariga erishishlari uchun maktabda olgan bilim, ko'nikma va malakalari kamlik qiladi. Ular yuksak maqsad yo'lida o'z ustalarida tinmay izlanishlari, ijtimoiy munosabatlarda jarayonida faol ishtirok etishlari lozim. Baxtga qarshi, maktab o'qituvchilari orasida bolalar tarbiyasida muhim o'rin tutuvchi omillar va ularning ahamiyatini bilmaydigan yosh o'qituvchilar ham uchrab turadi. Masalan, ayrim o'qituvchilar ulgurmovchi, o'qishdan orqada qoluvchi Talabalardan qutulish yo'llarini, ya'ni ularni yo'nsifda qoldirish, yoki boshqa maktabga o'tkazish yo'llarini qidiradilar va bunga erishadilar ham. Bu kabi choralarni qo'llash bilan biz Talabalar tarbiyasini tashkil etishda ko'zlangan maqsadga erisha olmaymiz.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ularning samaradorligini baholash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy, empirik hamda tajriba-sinov usullarining o'zaro uyg'unlashgan tizimiga asoslanadi.

Tadqiqotning nazariy bosqichida muammoning ilmiy asoslarini aniqlash maqsadida ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilg'or pedagogik tajribalar tahlil qilindi. Ushbu jarayonda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Natijada axloqiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy komponentlari — motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv jihatlarini aniqlashtirildi hamda uni rivojlantirishga oid mavjud ilmiy yondashuvlar tizimlashtirildi.

Empirik bosqichda bo'lajak pedagoglarning axloqiy kompetensiya darajasini aniqlash maqsadida kuzatish, so'rovnoma, suhbat va test metodlaridan foydalanildi. Kuzatish orqali talabalarining real pedagogik vaziyatlardagi xulq-atvori va qaror qabul qilish jarayonlari o'rganildi. So'rovnoma yordamida ularning axloqiy qadriyatlarga munosabati, kasbiy etikaga rioya qilish darajasi va refleksiv fikrlash qobiliyatlarini aniqlashtirildi. Suhbat metodi esa respondentlarning individual qarashlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi. Test sinovlari orqali esa axloqiy kompetensiyaning shakllanganlik darajasi mezonlar asosida baholandi.

Tadqiqotda foydalanilgan ma'lumotlar bazasi ilmiy manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda tajriba-sinov jarayonida yig'ilgan empirik ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Birlamchi ma'lumotlar pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida maxsus ishlab chiqilgan so'rovnomalar va test topshiriqlari asosida yig'ildi. Ushbu ma'lumotlar bir necha bosqichda shakllantirildi: avvalo, axloqiy kompetensiyani baholash

mezonlari ishlab chiqildi, so'ngra savollar va topshiriqlar tizimi tuzildi, respondentlar guruhi aniqlanib, ma'lumotlar yig'ildi va yakunda ular statistik jihatdan qayta ishlanib, umumlashtirildi.

Tadqiqot dizayni tajriba-sinov ishlari asosida tashkil etilib, uch bosqichda amalga oshirildi. Aniqlovchi bosqichda talabalar boshlang'ich axloqiy kompetensiyasi darajasi aniqlanib, mavjud holat tahlil qilindi. Shakllantiruvchi bosqichda esa zamonaviy pedagogik mexanizmlar — interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, refleksiv mashg'ulotlar va qadriyatga yo'naltirilgan yondashuvlar ta'lim jarayoniga joriy etildi. Nazorat bosqichida olingan natijalar qayta baholalanib, dastlabki ko'rsatkichlar bilan taqqoslandi hamda qo'llanilgan metodlarning samaradorligi aniqlashtirildi.

Tadqiqot jarayonida o'zgaruvchilar tahliliga ham alohida e'tibor qaratiladi. Mustaqil o'zgaruvchi sifatida zamonaviy pedagogik mexanizmlar — interfaol metodlar, refleksiv faoliyat va qadriyatga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari tanlab olindi. Bog'liq o'zgaruvchi sifatida esa talabalarning axloqiy kompetensiyasi darajasi belgilandi. Shuningdek, yosh, ta'lim bosqichi va ijtimoiy muhit kabi omillar nazorat o'zgaruvchilar sifatida hisobga olindi. Olingan natijalarni tahlil qilishda foizli hisob-kitoblarni, taqqoslama va dinamik tahlil usullaridan foydalanildi.

Natijalarning ishonchligini ta'minlash maqsadida matematik-statistik tahlil elementlari qo'llanildi. Jumladan, tajriba va nazorat guruhlar natijalari o'zaro solishtirilib, ularning farqlari aniqlashtirildi hamda umumiy xulosalar chiqarildi. Ushbu metodologik yondashuv

1-jadval. Talabalarda axloqiy kompetensiyasi darajalarining o'zgarishi

Daraja	Tajriba guruhi (boshlanish)	Tajriba guruhi (yakuniy)	Nazorat guruhi (boshlanish)	Nazorat guruhi (yakuniy)
Yuqori	18%	42%	20%	25%
O'rta	46%	40%	45%	48%
Past	36%	18%	35%	27%

Jadval natijalaridan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhida yuqori darajadagi axloqiy kompetensiyaga ega talabalar ulushi 18 foizdan 42 foizga oshgan, past darajadagi ko'rsatkich esa 36 foizdan 18 foizgacha kamaygan. Nazorat guruhida esa sezilarli o'zgarish kuzatilmagan. Bu esa qo'llanilgan pedagogik mexanizmlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Natijalarni yanada aniqroq ifodalash uchun dinamik o'zgarish quyidagi diagramma ko'rinishida tasvirlanadi (maqolada grafik shaklda berilishi tavsiya etiladi): tajriba guruhida ijobiy o'sish tendensiyasi aniq kuzatiladi, nazorat guruhida esa barqaror, lekin past darajadagi o'zgarish qayd etiladi. Shuningdek, refleksiv faoliyat natijalari tahlili shuni ko'rsatdiki, talabalar o'z xatti-harakatlarini mustaqil baholash, pedagogik vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyatni anglash darajasini oshirgan. So'rovnomaga natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi talabalarning 78 foizi interfaol metodlar va muammoli vaziyatlar ularning axloqiy qarashlariga ijobiy ta'sir ko'rsatganini ta'kidlaydi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, interfaol metodlar, refleksiv yondashuv va qadriyatga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari ushbu jarayonda muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoni zamonaviy pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etilgan sezilarli darajada samarali bo'lishini ko'rsatdi. Olingan natijalar kirish qismida ilgari surilgan gipotezani asosan tasdiqlaydi. Ya'ni, interfaol metodlar, refleksiv faoliyat, muammoli vaziyatlar va qadriyatga yo'naltirilgan yondashuvlar kompleks qo'llanilgan talabalarning axloqiy kompetensiyasi sezilarli darajada rivojlanadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy o'qitish tizimida axloqiy kompetensiyaga ko'proq nazariy tushunchalar bilan cheklanib qoladi, bu esa uning amaliy shakllanishiga to'siq qiladi. Aksincha, faoliyatga yo'naltirilgan va refleksiv yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning real pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, o'z xatti-harakatlarini baholash va ijtimoiy mas'uliyatni anglash kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu holat L.S. Vygotskiy va A.N. Leontyev tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-faoliyat yondashuvining amaliy jihatdan to'g'riligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shuningdek, tadqiqot natijalari J. Deweyning "learning by doing" tamoyili bilan hamohang bo'lib, axloqiy kompetensiyaga faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki amaliy faoliyat va tajriba orqali shakllanishini ko'rsatdi. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlardan farqli ravishda ushbu ishda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish mexanizmlari kompleks tarzda, ya'ni bir nechta pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi asosida ko'rib chiqildi. Bu esa tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot jarayonida ayrim muammolar ham kuzatildi. Jumladan, talabalarning refleksiv faoliyatga dastlabki moslashuvi qiyin kechdi, chunki ular an'anaviy o'qitish tizimiga ko'proq o'rganib qolgan edi. Shuningdek, interfaol metodlarni samarali qo'llash o'qituvchidan yuqori

bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonini tizimli va ilmiy asoslangan holda o'rganish imkonini berdi hamda tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minladi.

Natijalar. Mazkur tadqiqotda bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ularning samaradorligini baholash maqsadida tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi. Tadqiqot metodologiyasida belgilanganidek, natijalar aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlari kesimida tahlil qilindi.

Aniqlovchi bosqichda talabalar axloqiy kompetensiyasining boshlang'ich darajasi aniqlanib, u past, o'rta va yuqori darajalarga ajratildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, talabalar orasida yuqori darajadagi axloqiy kompetensiyaga yetarli darajada shakllanmagan, aksariyat respondentlar o'rta va past darajada ekanligi kuzatildi. Bu holat pedagogik ta'lim jarayonida axloqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan mexanizmlar yetarli darajada samarali emasligini ko'rsatadi. Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida zamonaviy pedagogik mexanizmlar — interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, refleksiv mashg'ulotlar va qadriyatga yo'naltirilgan yondashuvlar joriy etildi. Mazkur jarayonda talabalar faol ishtirok etib, mustaqil fikrlash, axloqiy qaror qabul qilish va o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Nazorat bosqichida esa tajriba va nazorat guruhlar natijalari qayta o'lchandi va taqqoslandi. Quyidagi jadvalda axloqiy kompetensiyasi darajalarining dinamikasi keltirilgan:

darajadagi pedagogik mahorat va tayyorgarlikni talab qiladi. Bu esa amaliyotda mazkur mexanizmlarni joriy etishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Natijalarning amaliy ahamiyati shundan iboratki, ishlab chiqilgan pedagogik mexanizmlar oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayoniga joriy etilishi mumkin. Xususan, pedagogika va psixologiya fanlarini o'qitishda, maxsus kurslar va trening mashg'ulotlarida mazkur yondashuvlardan foydalanish talabalarning axloqiy kompetensiyasini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari asosida o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish ham mumkin.

Mazkur tadqiqot asosida yangi ilmiy faraz sifatida shuni ilgari surish mumkin: agar axloqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoni raqamli ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyalashgan holda tashkil etilsa, uning samaradorligi yanada oshadi. Chunki zamonaviy ta'lim muhitida raqamli vositalar orqali refleksiya, muammoli vaziyatlar va interfaol faoliyatni kengroq tashkil etish imkoniyati mavjud. Tadqiqot natijalari bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish zamonaviy pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etilgan yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, ushbu yo'nalishda kelgusida yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borish, xususan, raqamli pedagogika va sun'iy intellekt asosidagi yondashuvlarni qo'llash istiqbolli ilmiy yo'nalish sifatida baholanadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish zamonaviy pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etilgan yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Xususan, interfaol metodlar, refleksiv faoliyat, muammoli vaziyatlar va qadriyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning kompleks qo'llanilishi talabalarning axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini, mustaqil fikrlashini hamda ijtimoiy mas'uliyat hissini sezilarli darajada oshirdi.

Tajriba-sinov natijalari asosida aniqlanishicha, an'anaviy ta'lim tizimiga nisbatan innovatsion va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar axloqiy kompetensiyani shakllantirishda ancha samarali hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogik jarayonda ijobiy muhit yaratish, talabalarni faol subyektlar sifatida jalb etish va ularning refleksiv faoliyatini rivojlantirish muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim tizimida axloqiy kompetensiyani rivojlantirishni tizimli ravishda tashkil etish zarurligini ko'rsatdi. Bu esa ta'lim mazmuni, metodlari va shakllarini o'zaro integratsiyalashgan holda loyihalashtirishni talab etadi. Kelgusida mazkur yo'nalishda raqamli pedagogika, innovatsion texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi yondashuvlarni joriy etish orqali yanada yuqori natijalarga erishish mumkin.

Bo'lajak pedagoglarda axloqiy kompetensiyani rivojlantirish nafaqat ularning kasbiy tayyorgarligini oshiradi, balki ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini yaxshilashga, jamiyatda ma'naviy barkamol avlodni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Avloniy, A. (2023). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi.
2. Bandura, A. (2017). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
3. Bruner, J. (2018). The culture of education. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Dewey, J. (2015). Democracy and education. New York, NY: Macmillan.
5. Djuraev, R. X. (2015). Ta'lim tizimini modernizatsiyalash nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan.
6. Forobiy, A. N. (2022). Fozil odamlar shahri. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti.
7. Gilligan, C. (2015). In a different voice: Psychological theory and women's development. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Kohlberg, L. (2010). Essays on moral development: Vol. 1. The philosophy of moral development. San Francisco, CA: Harper & Row.
9. Komarova, T. S. (2020). Detskoe izobrazitel'noe tvorchestvo. Moskva: Prosveshchenie.
10. Leontyev, A. N. (2021). Dejatel'nost', soznanie, lichnost'. Moskva: Politizdat.
11. Nishonaliyev, U. N. (2010). Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: O'qituvchi.
12. Ochilov, M. (2012). Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan.
13. Piaget, J. (1932). The moral judgment of the child. New York, NY: Free Press.
14. Vygotsky, L. S. (2015). Thinking and speech. Moscow: Pedagogika.
15. Xodjaye, B. X. (2014). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya.
16. Yuldashev, K. K. (2016). Shaxs kamoloti va tarbiya jarayoni. Toshkent: Fan.